

TELŠIŲ APSKRITIES BUVUSIŲ DVARŲ SODYBŲ TERITORIJŲ TVARKYMO ANALIZĖ

Edita Abalikštienė¹, Vilma Sinkevičiūtė²

¹Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija, ²Lietuvos žemės ūkio universitetas,
el. paštas: abalikstiene@gmail.com, vilma.sinkeviciute@gmail.com

Edita Abalikštienė. Lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis – kraštotvarka.

Vilma Sinkevičiūtė. Lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis – kraštotvarka, žemės naudojimas.

Anotacija

Daugelyje Lietuvos kampelių stūkso, dažnai jau apgriuvę ir apleistos buvusių dvarų sodybos. Išlikęs dvarų paveldas daro įtaką Lietuvos kraštotvarkos procesams. Kai kurių dvaro sodybų parkai pritaikyti mokslinei pažintinei veiklai ir turizmui, rekreacijai, įvairiems kultūriniais renginiams. Šiuo metu į kultūros vertybių apskaitą yra įtraukti 578 dvarai. Telšių apskrityje išlikusios 23 dvarų sodybos, iš jų 15 įregistruotos kultūros vertybių registre. Atliekant tyrimus buvo nustatyta Telšių apskrityje išlikusių dvarų sodybų būklė ir naudojimas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Telšių apskritis, dvarai, dvarų tvarkymas, muziejus.

Abstract

In lots of places in Lithuania you can find broken-down and desolated manors. Survived manors heritage makes influence into Lithuania's land order. Some of the manor homesteads parks are fitted for scientific cognitive proceeding and tourism, for various cultural events. At the moment into the list of cultural values are included 578 manors. In Telsiai district there are 23 manors homesteads, 15 of them are registered in culture values register. Providing researches it was determinate extant manors homesteads condition and usage in Telsiai district.

KEYWORDS: Telsiai district, manors, conduct of the manors, museum.

Įvadas

Dvaras – neatsiejamas Lietuvos valstybingumo bei socialinės raidos, jos kultūros ir kultūrinio kraštovaizdžio stambus elementas. Istorinis dvaras buvo pagrindinė ir stabiliausia žinoma Lietuvos kaimui būdinga teritorinė – erdvinė struktūra, turėjusi aiškių polifunkcinių bruožų.

Ilgus dešimtmečius Lietuvos dvarų likimas buvo nepavydėtinas. Daugelio jų vietą žymi keli seni medžiai ar pamatų liekanos. Nepaisant sunkios dabartinės dvarų būklės, visuotinai pripažinta dvarų reikšmė Lietuvos istorijai.

Po pirmo pasaulinio karo, aristokratijai netekus privilegijų dvarų sodybų nekurta, senosios ėmė nykti. Ypač sparčiai sovietinės okupacijos metais jas nacionalizavus.

Po nepriklausomybės atkūrimo į kultūros vertybių apskaitą buvo patekę 817 dvarų, iš kurių 239 visiškai sunykę arba neišlikę buvo išbraukti iš sąrašo (Lietuvos..., 2008a).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ne iš karto susirūpinta dvarų paveldu, jų žemėvaldų atkūrimu. Nors buvo nustatyti reikalavimai dvarų teritorijų išsaugojimui, tačiau nuosavybės teisių į žemę atkūrimą ir žemės reformos eigą reglamentuojantys įstatymai nenumatė jokių prioritetų dvarų žemėvaldų išsaugojimui.

Šio tyrimo tikslas atlikti Telšių apskrityje išlikusių dvarų esamos padėties, jų teritorijų tvarkymo ir naudojimo analizę.

Tyrimo objektas – Telšių apskrities dvarų sodybos.

Tyrimo uždaviniai:

1. Analizuoti dvarų sodybų esamą teritorijų tvarkymą;
2. Nustatyti dvarų sodybų teritorijų naudojimą.

Tyrimams naudota literatūros šaltinių analizės ir ekspertinis tyrimų metodai. Išanalizuoti buvusių dvarų sodybų kartografinė medžiaga, bei tiesiogiai apklausti žemėtvarkos skyrių darbuotojai.

Tyrimų rezultatai

Išlikę šimtai dvarų sodybų parkų stebina savo grožiu. Dvarų sodybos buvo kuriamos naudojant ne dirbtinę, bet gyvą gamtinę medžiagą (Bučas, 2006). Todėl buvusios dvarų sodybos išsiskiria kitų želdynų kontekste (Vitkuvienė, 2006). Kai kurie dvaro sodybų parkai pritaikyti mokslinei pažintinei veiklai ir turizmui, rekreacijai ir t.t.

Išlikę sodybos ar jų pastatai pritaikyti ar pritaikomi muziejinei veiklai, rengiamos konferencijos, vyksta kultūros renginiai. Kai kur atkuriami pirminė jų paskirtis. Kitur ūkininkaujama, auginami žirgai, atgaivinami malūnai, lėtpjūvės arba užsiima kita netradicine žemės ūkio veikla.

Atlikta Telšių apskrities dvarų ir jų kraštovaizdžio analizė parodė, kad nepakartojamo grožio gamtos prieglobstyje esantys dvarai nyksta.

Nustatyta, kad daugiausia dvarų sodybose yra išlikę ūkinių pastatų (1 lentelė).

1 lentelė. Telšių apskrities dvarų sodybos ir sodybų pastatų pasiskirstymas

Dvaro pavadinimas	Užimamas plotas ha	Dvaro pastatų skaičius:						Ne dvaro laikotarpiu pastatyti statiniai
		iš viso	gyvenamieji pastatai	ūkiniai pastatai	gamybiniai pastatai	kiti statiniai	statinių liekanos	
Biržuvėnų dvaro sodyba (Telšių r.)	80,90	21	7	10	2	2	-	-
Bukantės dvaro sodybos fragmentai (Plungės r.)	7,26	1	1	-	-	-	-	7
Brėvikių dvaro sodybos fragmentai (Telšių r.)	5,23	1	1	-	-	-	-	13
Dautarų dvaro sodyba (Mažeikių r.)	8,50	3	1	2	-	-	-	3
Džiuginėnų dvaro sodyba (Telšių r.)	11,80	4	1	3	-	-	-	5
Pavirvyčio dvaro sodyba (Telšių r.)	5,25	2	1	1	-	-	-	-
Platelių dvaro sodyba (Plungės r.)	17,30	10	7	1	1	1	-	4
Plinkšių dvaro sodyba (Mažeikių r.)	38,53	9	3	3	-	2	1	16
Plungės dvaro sodyba (Plungės r.)	58,50	10	7	1	1	1	-	10
Renavo dvaro sodyba (Mažeikių r.)	51,40	10	2	7	-	-	1	-
Rietavo dvaro sodyba (Rietavo sav.)	64,13	15	6	1	1	5	2	16
Siraičių dvaro sodyba (Telšių r.)	14,38	10	3	5	1	1	-	22
Šateikių dvaro sodyba (Plungės r.)	12,87	10	3	3	2	1	1	16
Tryškių dvaro sodyba (Telšių r.)	4,96	4	1	2	-	-	1	4
Ukrinų dvaro sodyba (Mažeikių r.)	2,37	3	1	2	-	-	-	-
Viso:	383,38	111	39	44	7	12	9	116

Šaltinis: sudaryta autorių.

Telšių apskrityje yra išlikę 15 dvarų sodybų, kurios užima beveik 400 ha plotą. Biržuvėnų, Dautarų, Džiuginėnų, Plinkšių, Plungės ir Renavo dvarų sodybos yra įtrauktos į lankytinų vietų sąrašą (Lankytinos..., 2006).

Daugiausia dvarų sodybų yra išlikusių Telšių rajone. Šiame rajone yra išlikusios 6 dvarų sodybos užimančios 122,52 ha plotą. Plungės rajone yra išlikusios 5 dvarų sodybos, užimančios 160,06 ha plotą. Mažeikių rajone – 4, užimančios 100,80 ha plotą.

Daugiausia pastatų yra Biržuvėnų dvare, po vieną pastatą tėra Brėžikų ir Bukantės dvarų sodybose. Ne dvaro laikotarpiu daugiausia pastatų pastatyta Siraičių dvaro teritorijoje. Valstybei priklauso 27 proc. apskrities dvarų: Bukantės, Džiuginėnų, Plungės ir Renavo. Kiti dvarai priklauso privatiems savininkams, tai sudaro 73 proc. visų Telšių apskrities dvarų. Valstybei priklausančius dvarus remia valstybė, tačiau parama nėra pakankamo dydžio, kad būtų galima sutvarkyti dvarus, jų aplinką. Dėl mažo finansavimo dauguma dvarų yra apleisti. Dvarai priklausiantys privatiems asmenims valstybinės paramos negauna. Skiriant finansinę paramą būtų tikslinga neatsisvelgti į dvarų nuosavybę.

Iš 15 dvarų tik šešiuose yra įkurti muziejai: Biržuvėnų, Bukantės, Džiuginėnų, Renavo, Platelių, ir Plungės dvarų sodybose.

Keturiuose, analizuojamos apskrities, dvaruose gyvena privatūs asmenys. Du dvarai yra visiškai apleisti, Tryškių dvaro likę tik sienos ir pamatai. Pagrindinė dvarų vystymo strategija – jų pritaikymas turizmo reikmėms, konferencijų, švenčių organizavimams ir t.t. Tokias paslaugas tiekiančių dvarų veikla sėkminga – paslaugos yra paklausios. Tačiau dauguma dvarų ir toliau griūna ar stovi užkonservuoti, nes verslininkai abejoja ar atsipirks dvarų remontui ir renovacijai skirtos lėšos.

Atlikta Telšių apskrityje dvarų teritorijų tvarkymo analizė parodė, kad daugelis privačių dvarų yra avarinės būklės. Telšių rajone esantys dvarai yra geresnės būklės, nei Mažeikių ir Plungės rajonų dvarai.

Vienintelis medinės architektūros paveldas Lietuvoje – Biržuvėnų dvaras (Telšių r.). Kiek labiau buvo rūpinamasi pačiais rūmais, o ūkiniai pastatai pamažu iro. Rūmuose buvo įsteigtas etnografinis muziejus, 2004 m. įvykęs gaisras nuniokojo ir puoselėtą ponų namą ir muziejaus eksponatus. 2005 m. buvo rekonstruotas Biržuvėnų dvaro sodybos ir buvusio kartono fabriko tiltas su prieigomis: rekonstrukcijos metu iškapotas suiręs betonas, medinės konstrukcijos pakeistos naujomis, taip pat pastorintos ramstų sienos, po sijomis esantys nelygumai išlyginti betono sluoksniu, tarp važiuojamosios dalies ir turėklų įrengti bordiūriniai tūšai ir analogiški mediniai turėklai. Tiltu prieigose įrengtas akmenų grindinys.

Sovietmečiu Brėvikių rūmai (Telšių r.) pateko į tą paminklų grupę, kuri yra neperspektyvi saugoti. Dabartinis Brėvikių dvaro savininkas planuoja dvarą restauruoti, nieko nekeičiant. Viena dvaro gale gyvena pats, o kitą skirs muziejui, kurį sudarys biblioteka ir Narutavičių memorialinis muziejus. Atkasinėjamas 200 metų senumo svirnas, nes visi pamatai buvo užnešti žemėmis. Likę arklidžių, pieno šaldymo ir sviesto gamintojų patalpų pamatų likučiai.

Bukantės dvare (Plungės r.) įkurtas rašytojos Žemaitės memorialinis muziejus. Pagal turizmo plėtros programą objektą galima įtraukti į pažintinius maršrutus bei panaudoti organizuotų turistų ar moksleivių grupių aptarnavimui. Pagrindinės turizmo plėtros kryptys – įtraukti į pažintinius maršrutus, edukacinių projektų rengimą, įkurti Žemaičių literatūros centrą, pritaikant literatūrinių renginių organizavimui.

Pagal kultūrinės vertės požymius tarp išlikusių Mažeikių raj. dvarų sodybų Dautarų dvaras (Mažeikių r.) užima 3 vietą. Dautarų dvaro centriniai rūmai yra dalinai gyvenami, kiti – ūkinės paskirties. Pastatai nepatenkinamos būklės, visai sugriuvę tvartai. 2005 metais prasidėjo sodybos pastatų, ypač rūmų avarinio stovio likvidavimo darbai. Atlikti avarinio stovio likvidavimo darbai: stogo medinių konstrukcijų remontas – restauracija, perdenginių sijų remontas – restauracija, stogo dangos pakeitimas, kaminų atstatymas. Ateityje dvarą planuojama pritaikyti kultūriniam turizmui.

Džiuginėnų dvaras (Telšių r.) yra tvarkomas ir prižiūrimas, jame veikia muziejus. Parkas dabar prižiūrimas Telšių r. savivaldybės ir Gadūnavo seniūnijos. Sustiprinti parko priežiūros ir tvarkymo darbai: pagal želdinių tvarkymo komisijos aktus šalinami savaiminiai ir menkaverčiai želdiniai. Dvaras įtrauktas į M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo programą. Planuojama jį įtraukti į istorijos vertybių registrą.

17-18 amžių sandūroje statytas Pavirvyčio dvaras (Telšių r.) jo šeimininkų bei valstybės ir paveldosaugininkų bus rekonstruotas. Vieną seniausią ir gražiausią medinių Žemaitijos dvarų restauruoti sudėtinga, nes pastatas buvo visiškai suiręs ir nuardžius išorinę apdailą, sienose atsivėrė skylės. Uždengus stogą, sutvarkius medines konstrukcijas bei perdangas, bus planuojami vidaus patalpų atkūrimo darbai. Pavirvyčio dvaro teritorijoje įrengta poilsio vietė, jos aplinka sutvarkyta ir atnaujinta.

Platelių dvaro (Plungės r.) pagrindiniai rūmai neišliko, likę tik pastatų pamatų liekanos. Įkūrus Žemaitijos nacionalinį parką daug dėmesio skiriama senųjų Platelių dvaro pastatų atstatymui. Dabar Platelių dvaras sėkmingai naudojamas turizmo plėtrai: viename iš išlikusių dvaro pastatų teikiamos nakvynės paslaugos, buvusioje svirne yra įrengtos ekspozicijos. Pagrindinės turizmo plėtros kryptys – tolimesnė svetingumo paslaugų plėtra, dvaro parko kaip rekreacinės ir edukacinės erdvės formavimas, infrastruktūros įvairiems rekreaciniams ir etnokultūriniais renginiams plėtra.

Plungės dvaro (Plungės r.) pastatų kompleksas - vienas iš geriausiai išsilaikiusių Lietuvoje, nors daugelis buvusių pastatų jau yra sunykę arba sunaikinti. Plungės dvare veikia Žemaičių dailės muziejus. Plungės (Oginskio) dvaro ansamblis įtrauktas į Lietuvos tūkstantmečio paminėjimo programą, kaip restauruojamų pastatų objektas pritaikomas kultūros reikmėms. Pagrindinės turizmo plėtros kryptys – kultūrinių paslaugų plėtra, kultūros ekspozicijų plėtra, infrastruktūros skirtos kultūriniais renginiams bei įvairių projektų įgyvendinimui plėtra, minimalių šio centro lankytojų plėtra (maitinimo paslaugos, prekyba suvenyrais, kultūros informacijos paslaugos). Už 9 mln. litų, gautus iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, restauruotas ir pritaikytas Turizmo informacijos centrui sargo namelis, išvalyti tvenkiniai, rekonstruotos užtvankos, sutvarkytas apšvietimas, vandentiekis (Turizmo..., 2005).

Plinkšių dvare (Mažeikių r.) iki šiol geriausiai iš dvaro ansamblio yra išlikusi reprezentacinė jo dalis: rūmai, peizažinis parkas, pagrindiniai – Baltieji vartai. Vakariniame pusėje išlikusios kapinaitės. Centriniai Plinkšių dvaro rūmai pradėti restauruoti, tačiau trūkstant lėšų, šie darbai neužbaigti. Daugelis kitų senųjų dvaro pastatų jau visai baigia sunykti. Gražiai tvarkomas senasis Plikšių parkas.

Renavo dvaro sodyba (Mažeikių r.) yra vienas iš įdomiausių ir geriausiai išlikusių prižiūrimų dvaro ansamblių Žemaitijoje. Renavo rūmai restauruoti sovietmečiu, juose veikia Mažeikių muziejaus filialas. Dvaro salėse eksponuojami meno kūriniai, veikia parodos. Rūmuose išsaugotas autentiškas dvaro laikų bibliotekos interjeras. Renavo parką prižiūri ir tvarko Mažeikių muziejus ir miškų urėdija. Tačiau rūmams ir kitiems pastatams vėl reikalingas kapitalinis remontas, sutvarkyti dvaro kompleksui reikėtų apie 19 mln. litų.

Iki šių laikų išliko Rietavo parkas (Rietavo sav.), kuris paskutiniu metu vis geriau prižiūrimas. Iš senųjų dvaro pastatų išliko muzikos mokykla, kurios pastate išsikūrė Rietavo istorijos muziejus, muzikantų bendrabutis, vandens bokštas, keli ūkiniai pastatai, sargo namelis, dalis tvoros, dveji vartai. Paskutiniu metu laiku atkasti rūmų pamatai.

Šateikių dvaras (Plungės r.) yra gana prastos būklės, tačiau jei pavyktų jį išsaugoti ir atstatyti, jis tikrai taptų puikiu rekreaciniu traukos šaltiniu. Reikėtų dvaro aplinką formuoti kaip prestižinę, rekreacinę aplinką, ypatingą dėmesį kreipiant dvaro parko priežiūrai, atnaujinimui, sutvarkymui.

Ukrinų dvare (Mažeikių r.) tarybiniais metais apsigyveno daug šeimų, buvę erdvūs kambariai suskirstyti pertvaromis į mažesnius. Dvare gyvenantys asmenys neprižiūri nei teritorijos, nei pastatų (Lietuvos..., 2008b).

Siraičių dvaro pastatų (Telšių r.) ir teritorijos būklė bloga.

Tryškių dvaras (Telšių r.) yra visiškai sunaikintas, teritorija apleista.

Pagrindinė problema Telšių apskrities dvarų sodybose – priežiūros ir lėšų trūkumas. Vystant kultūrinį turizmą, gaunant pajamas, galima būtų vykdyti dvarų išsaugojimo programą.

Išvados

1. 73 proc. Telšių apskrityje esančių dvarų sodybų priklauso valstybei, o privatiems asmenims – 27 proc.
2. Didžiausia Telšių apskrityje išlikusi dvaro sodyba yra Telšių rajone, o mažiausia išlikusi dvaro sodyba – Mažeikių rajone (Biržuvėnų dvaro sodybos plotas yra 80,90 ha, Ukrynų dvaro sodybos plotas – 2,37 ha).
3. 40 proc. Telšių apskrities dvarų įkurti muziejai, jų aplinka prižiūrima.
4. Daugumos kitų dvarų sodybų teritorijos būklė yra patenkinama, išskyrus Pavirvyčio dvarą, kuris rekonstruojamas jo savininko iniciatyva.

Literatūra

1. BUČAS, J. *Žaliojo kultūros paveldo problema. Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2006, t. 30, Nr. 1, p. 19 – 29.
2. Lankytinos vietos. 2008, [interaktyvus] (žiūrėta 2008 09 16), http://www.samogit.lt/kultura/lankytinos_vietos.html
3. Lietuvos dvarų duomenų bazė. 2008a, [interaktyvus] (žiūrėta 2008 09 16), <http://www.heritage.lt/insidel1.php?i=36>
4. Lietuvos pilių ir dvarų asociacija. 2008b, [interaktyvus] (žiūrėta 2008 09 16), <http://www.dvarai.lt>
5. Turizmo plėtra Plungės rajone. 2005, [interaktyvus] (žiūrėta 2008 09 16), <http://www.plunge.lt/EasyAdmin/sys/files/Plunges%20galimybiu%20studija.doc>
6. VITKUVIENĖ, J. Buvusių dvarų sodybų reikšmė miesto savitumui. *Urbanistika ir architektūra*. Vilnius, 2006 t. 30, Nr. 1, p. 47 – 50.

MANOR HOMESTEADS USAGE AND TERRITORIES CONDITION ANALYSIS IN TELSIAI DISTRICT

Edita Abalikstienė, Vilma Sinkeviciute

S u m m a r y

Accomplished in Telsiai district extant manors present position, their territories cleaning and usage analysis, appointed, that 73 percent belongs to our state and 27 % for private person in Telsiai district. The main problem in manor homesteads – observation and recourses lack. Many manor are desolated of the low budget. Manors which are privates didn't get any support. Manor Pavirvytis is converting of it's owner, and the others manors condition are very bad. 40 % of Telsiai district manors are supervised at the moment, you can find museums in it.